

TOPLUMSAL CİNSİYET VE ERKEKLİK ÇALIŞMALARI AÇISINDAN FOLKLORUN NİTELİĞİ VE BİR YÖNTEM DENEMESİ

Mustafa DUMAN*

Öz

Toplumsal cinsiyet rolleri ve erkekliğe yüklenen anlamlar döneme, coğrafyaya ve kültüre bağlı olarak değişir-dönüşür ve yeniden kurgulanır. Bu nedenle farklı toplumlarda ve çağlarda birbirinden farklı toplumsal cinsiyet rolleri ve erkeklik biçimleri var olur. Bu makale, toplumsal yaşantının değişimine bağlı olarak farklı erkeklik kompozisyonlarının oluştuğu ön kabulüne bağlı olarak “sözlü edebiyat ürünleri üzerinden erkeklik kurgusunun temel özelliklerinin ve değişiminin belirlenebileceği” önermesine sahiptir. Bu önermenin kuramsal bir zemine oturtulması için öncelikle toplumsal cinsiyet açısından folklorun niteliğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle makalede ilk olarak halk bilgisi ürünlerinin ve Halk Bilimi disiplinin toplumsal cinsiyet ve erkeklik çalışmaları açısından değeri tartışmaya açılmaktadır. Yine makalenin temel önermesi, yani “sözlü edebiyat ürünleri üzerinden erkeklik kurgusunun temel özelliklerinin ve değişiminin belirlenebileceği” varsayımını destekleyecek bir inceleme modeli gerekmektedir. Bu nedenle makalede özgün bir inceleme yöntemi teklif edilmekte, yöntemin açmazları tartışmaya açılmakta ve bunun kısa bir uygulamasına yer verilmektedir. Oğuz Kağan Destanı (Uygur harfli nüsha) ve Köroğlu Destanı (Behçet Mahir varyantı) üzerinde uygulanan inceleme metodunun dört temel parametresi bulunmaktadır. Bunlar; 1. Epizota bağlı bölümlere, 2. Karakter eylemlerini belirleme, 3. Sınırlandırma ve karşılaştırma, 4. Yorumlama/ anlamlandırma. Bu inceleme yöntemi özü itibarıyla yapısalcıdır; ancak onu özgün kılan husus, yapısalcı tahlil anlayışını sözlü edebiyat ürünleri ile toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında yeniden uyarlamasıdır. Bu bağlamda Halk Bilimi disiplininin temel inceleme malzemesi olan kültürel verimlerin toplumsal cinsiyet ve erkeklik biçimleri açısından niteliğini belirlemek ve destanlar örneğinde hegemonik erkekliğin değişimini ortaya koymak için bir inceleme metodu denemesinde bulunmak makalenin özgün yanını vurgulamaktadır. Makale içerisinde yürütülen toplumsal cinsiyet ve folklor ilişkisi özelindeki tartışmalar ve sözlü edebiyat ürünlerini erkeklik penceresinden okuma girişimi 21. yüzyılda Halk Bilimi'nin yeni kuramsal ve yöntemsel bir anlayışa sahip olması gerekliliği düşüncesinin bir ürünü olarak kabul edilmelidir. Halk Bilimi araştırmacılarının toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi çözüm bekleyen güncel sorunları böylesi tartışma ve inceleme yöntemi denemeleriyle daha fazla gündemlerine almasının bu disiplinin güncelliği ve işlevselliği açısından değerli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erkeklik, eleştirel erkeklik çalışmaları, toplumsal cinsiyet, sözlü edebiyat, yapısalcılık.

THE VALUE OF FOLKLORE IN TERMS OF GENDER AND MASCULINITY STUDIES AND A METHODOLOGICAL ATTEMPT

Abstract

Gender roles and the qualities attributed to masculinity change, transform and are reconstructed depending on time, place and culture. For this reason, different gender roles and masculinities exist in different societies and ages. In this context, this study is based on the claim that "the main features and change of masculinities can be determined through oral literature products", depending on the premise that different masculinity compositions are formed in parallel with change in social life. In order to ground this claim on theoretical basis, value of folklore in terms of gender should be determined first. Accordingly, the value of folklore products and the discipline of Folklore concerning gender

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Uşak/Türkiye, m.duman66@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9689-4034

---

and masculinity studies are first discussed in the present study. The main premise of the article requires an analysis model that can test the assumption. Compliantly, the study suggests an original analysis method, the dilemmas of the method are opened to discussion and a short application of the method is performed over two of the Turkic epic stories: the Epic of Oguz Kagan (the Uyghur lettered copy) and the Epic of Koroghlu (Behcet Mahir version). The four basic parameters of the analysis method applied on these epics are 1. Episode-based classification, 2. Identifying character actions, 3. Limitation and comparison, 4. Interpretation. This method is inherently structuralist; yet, what makes it original is that it adapts the structuralist analysis approach combining oral literature products with gender. In this context, determining the value of folklore in terms of gender and masculinities, and building an analysis method to reveal the change of hegemonic masculinity in the sample of epics, highlight the originality of the study. The attempt to read oral literature products from the perspective of masculinity in the study should be accepted as a result of the necessity that the 21st century Folklore studies requires new theoretical and methodological understanding.

Keywords: Masculinity, critical masculinity studies, gender, oral literature, structuralism

Giriş

Erkeklik çalışmalarının, toplumsal cinsiyet çalışmalarının bir alt alanı olarak ortaya çıktığı 1970-80’li yıllardan bu yana erkeklik olgusu pek çok açıdan ele alınmıştır. Bu çalışmalar tekil bir erkeklikten ziyade kültüre ve toplumsal yapıya bağlı olarak oluşan, bu haliyle performatif olan farklı erkeklik biçimlerinin varlığını ortaya koymuştur. Bu erkeklik biçimleri ise üst ve bu haliyle baskın, kontrol edici ve sınırlandırıcı bir toplumsal cinsiyet rolü olan hegemonik erkekliğe bağlı olarak sıralanmaktadır. Ataerki ise böylesi bir hiyerarşinin oluşmasında başat rol üstlenmektedir.

Hegemonik erkekliğin ataerkillikle ilişkisi ve toplumsal cinsiyet rollerinin performatif olması, yani biyolojik bir anlamdan ziyade kültürel bir anlam ifade etmesi, toplumsal cinsiyetin folklorla doğrudan ilişkisini kurmaktadır. Folkloristler olarak bizlerin üzerinde çalıştığı halk bilgisi ürünleri ataerki bir toplum yapısına bağlı olarak ortaya çıkarken öte yandan ataerki sistem de bu halk bilgisi ürünleri aracılığıyla varlığını sürekli kılmaktadır. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının ve daha özelden erkeklik çalışmaları alanının folklorla oldukça yakın bu temasının aksine Türk Halk Bilimi çalışmaları tarihine göz atıldığında bu alanda oldukça az sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda bu makale, eleştirel erkeklik çalışmaları literatürüne Halk Bilimi disiplininin katkı olarak değerlendirilebilir.

Makalenin temelini oluşturan önerme; toplumsal yaşantının değişimine bağlı olarak farklı erkeklik kompozisyonlarının oluştuğu ve sözlü edebiyat ürünleri üzerinden erkeklik kurgusunun temel özelliklerinin ve değişiminin takip edilebileceğidir. Halk Bilimi disiplininin inceleme alanına giren kültürel verimlerin erkeklik açısından niteliğini belirlemek ve destanlar örnekleminde hegemonik erkekliğin değişimini ortaya koymak için bir inceleme metodu denemesinde bulunmak makalenin özgün yanını vurgulamaktadır. Bunun için erkeklik ve erkeklik çalışmaları tarihi hakkında kısa bilgi verildikten sonra, “Erkeklik bağlamında folklor ürünleri neden ve nasıl ele alınmalıdır?” sorusuna cevaplar aranmıştır.

Hâlihazırda yürüttüğümüz *Eril Kültür: Destan ve Hegemonik Erkeklik* başlıklı kitap çalışmasında hegemonik erkekliğin destanlardaki temsillerini ele aldığımızı ifade etmeliyiz. Ancak bu makalede söz konusu çalışmadan farklı olarak ilkin erkeklik çalışmaları açısından halk bilgisinin niteliğinin belirlenmeye çalışıldığını ve yalnızca destanları değil tüm sözlü edebiyat mahsullerini “erkeklikler” penceresinden tahlil etmede kullanılabilecek bir inceleme modeli önerisi getirildiğini ve bu önerinin gerekçelerinin sunulduğunu kaydetmekte fayda vardır.

1. Toplumsal Cinsiyet ve Eleştirel Erkeklik Çalışmaları Açısından Halk Bilimi’nin Yeri ve Halk Bilgisinin Niteliği

Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı biyolojik bir cinsiyetin (sex) ötesinde performatif bir cinsiyet rolünü işaret eder (bk. Butler, 1988; Connell, 1998; Özbaş Anbarlı, 2019). Buna göre bireyler eril ya da dişil cinsel organa sahip olarak doğarlar. Eril ve dişil cinsel organa sahip olarak doğan bireyler bu nedenle biyolojik taksonomi dâhilinde erkek ve kadın olarak sınıflandırılırlar. Toplumsal cinsiyet ise, eril ya da dişil cinsel organa sahip olan bireylerin bir toplumun üyesi olması aşamasında yüklendikleri cinsiyet rolleridir. Buradaki yüklenme ise toplumun zihninde var olan erkeklik ve kadınlık algısına bağlı olarak işler. Fiziki görünüş, davranış, cinsel eğilim, yaş, ırk ve engellilik durumu toplumsal cinsiyeti oluşturan temel unsurlar olarak kabul edilir. Buna göre eril bir cinsel organa sahip olan bir birey ilk başta biyolojik açıdan “erkek” olarak etiketlenir. Ancak -söz gelimi- bu birey Müslüman bir toplumda doğmuş ve sünnet olmamışsa erkekliği tamamlanmamış olarak kabul edilir. Tamamlanmamış bu erkeklik toplumsal cinsiyet rolünün bir örneğidir. Benzer şekilde “erkeksi” tavırlar sergileyen ya da fiziki güce dayalı bir görevi yerine getiren kadınlara “erkek gibi kadın” yakıştırmasının yapılması; yine benzer şekilde toplumsal beklentinin aksine belirli bir olay karşısında ağlayan bir erkeğe “kadın/ karı gibi ağlama!” minvalinde uyarıda bulunulması toplumsal cinsiyet algısı neticesinde ortaya çıkan yakıştırma ve sınıflandırmalardır. Genellikle teorik boyutta tartışılan bir hususu açıklamada kullandığımız bu örnekler belki kulak tırmalayıcı ya da rahatsız edici olarak kabul edilebilir. Ancak abartılı ve teklifsiz örneklerin bir olgunun açık bir şekilde anlaşılmasında etkili olduğunu düşünmekteyiz.

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere toplumsal cinsiyet özü itibariyle kültürel boyutta var olur. Buradaki kültürel boyutla kasıt “doğa” ile “kültür” arasındaki bağımlı zıtlık temelindeki doğal olan ile tercihlere bağlı olarak sonradan üretilen bir cinsiyet değildir. Toplumun kültürel yaşantısına bağlı olarak zihin dünyasında şekillenen cinsiyet özelliklerine bağımlı bir sınıflandırma neticesinde oluşan cinsiyet rolleridir. Toplumsal cinsiyet hakkında yapılan çalışmalarda bu hususlar ayrıntılı olarak ele alınmıştır (bk. Connell, 1998; Butler, 1988). Yine de kültür ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi Emrah Tunç’un ifadeleriyle kısaca özetlemek mümkündür:

“(…) literatürde ‘toplumsal cinsiyet’ (gender) terimiyle ifadesini bulan ve cinsiyetin söz konusu kültürel kurgusuna gönderme yapan bu kavramın; dünyaya gözlerimizi açtığımız anda verili bir şekilde elde etmiş olduğumuz biyolojik cinsiyetten (sex) ayrı tutularak semantik bir sahayı imlemek maksadıyla kullanıma girdiği anlaşılır. Böylelikle ‘cinsiyet’ terimiyle insanların sahip olduğu biyolojik ve fizyolojik yapı gündeme getirilirken; özellikle 1970’li yıllardan itibaren kullanımı hızla artan ‘toplumsal cinsiyet’ terimiyle de, temellerini biyolojiden alan ‘kadınlık’ ve ‘erkeklik’ hâllerinin kültürel mahiyeti kastedilmeye başlanmıştır.” (Tunç, 2020: 3).

Tunç’un da ifade ettiği 1970’li yıllardan sonra ivme kazanan toplumsal cinsiyet çalışmalarını sosyal bilimlerin son yüzyılda insanlığa dair sorunları çözmeye attığı en önemli adımlardan biri olarak kabul etmek mümkündür. Çünkü bu çalışmalar neticesinde cinsiyet temelli eşitsizliğin önlenmesi için akademik çevrelerden çözüm önerileri sunulmaya başlanmıştır. Bu alandaki ilk akademik çalışmaları ise genellikle Feminizm teorisyenleri yürütmüştür.

Kadın haklarını vurgulayarak cinsiyete bağlı ayrımcılık ve ötekileştirmenin altını çizen toplumsal cinsiyet alanında çalışan teorisyenler 1980’li yıllarda yeni bir alana yönelmeye başlar. Bu alan ise kadının toplum içerisindeki yerini belirlemek ve mevcut eşitsizlik sorunlarını çözmek için erkeklik kavramının da akademik boyutta ele alınmasını salık verir. Eleştirel erkeklik çalışmaları en genel manada bu şekilde başlar (ayrıntılı bilgi için bk. Connell ve Messerschmidt, 2005; Barutçu, 2013; Avşar, 2017; Tunç, 2020; Orhun, 2021; Çekiç, 2021). Kadın ile erkek arasındaki cinsiyet temelli zıtlığa istinaden erkeğin kadını tahakküm altına aldığı görüşünün aslında ataerkil hegemonyanın tüm cinsiyetler üzerinde bir tahakküm kurduğu fikrine dönüşmesi eleştirel erkeklik çalışmalarını gerek akademik gerekse ideolojik açıdan tutarlı bir çizgiye sokar. Böylece ataerkilliğin yalnızca kadınları değil aynı zamanda erkekleri de tahakküm altına aldığı ve onlara çeşitli yaptırımlar getirdiği görüşü desteklenir.

Bu kavrayışsal dönüşüm öncesinde, yani 1980'lere kadar, genellikle ideal erkek kavramı etrafında şekillenen tektipleştirici bir görüş birlikteliği mevcuttur (Kepekçi, 2012: 62). Sonraki süreçte sosyal bilimlerin farklı alanları erkeklik konusunu kendi malzemeleri ve araştırma yöntemleri vasıtasıyla incelemeye başlar. Böylece erkeklik farklı cephelerden ele alınarak tektipleştirici ve bu haliyle derinliksiz anlayıştan uzaklaştırılır. Tunç’un ifadesiyle; “‘cinsiyet sosyolojisi’ (*the sociology of gender*) veya ‘cinsiyet çalışmaları’ (*gender studies*), ‘kadın çalışmaları’ (*women’s studies*), ‘feminist çalışmalar’ (*feminist studies*) ve ‘eleştirel erkeklik çalışmaları’ (*masculinity studies*) gibi başlıklar altında toplanan yeni yeni alanlar” (2020: 11) ortaya çıkar ve erkeklikler pek çok farklı disiplinin gündemini meşgul etmeye başlar. Her bir disiplinin erkekliği bir araştırma konusuna nasıl dönüştürdüğünden ziyade Halk Bilimi’nin gelişim süreci içerisinde erkeklik konusunun niteliğini sorgulamak makalemizin temel çizgisinden uzaklaşmamak adına daha uygun olacaktır. Böylece “Halk Bilimi disiplini erkeklik konusunu nasıl ele almalıdır?” sorusuna daha tutarlı cevaplar bulmak için bir temel oluşturabiliriz.

R. W. Connell, eleştirel erkeklik çalışmalarına büyük ivme kazandıran incelemesinde (Connell, 2005) farklı erkeklik biçimlerinden bahseder. Bunlar; *hegemonik erkeklik*, *işbirlikçi erkeklik*, *madun erkeklik* ve *marjinal erkeklik*dir. Farklı erkeklik modellerinin tespit edilmesine rağmen Aykut Sığın ve Ayşe Canatan, Connell’dan sonraki süreçte toplumsal cinsiyet çalışmalarında ağırlıklı olarak hegemonik erkekliğin ele alınmasındaki ironiye dikkat çeker (2018: 163-175). Buna göre hegemonik erkekliğin toplumsal düzendeki hiyerarşide elde ettiği başarıyı akademik çalışmalarda da sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Görünen o ki bu makale de söz konusu ironiyi sürekli kılma işlevine sahip olacaktır; çünkü halk bilgisi ürünlerini erkeklikler penceresinden okuma işinde hegemonik erkekliğe ayrı bir önem atfetmekteyiz. Ancak bunun önemli gerekçeleri vardır. Bu gerekçelere yer vermeden önce kısaca hegemonik erkeklik kavramı üzerinde

durmak uygun olacaktır. Sığın ve Canatan mevcut literatüre ve özellikle Connell’in tespitlerine istinaden hegemonik erkekliği şöyle tarif eder:

“(…) ataerkilliğin meşruiyeti sorunsalının hâlihazırda kabul edilen cevabını kapsayan toplumsal cinsiyet pratiklerinin düzenleniş biçimi olarak tanımlamıştır. Bu cevap, erkeklerin baskın, kadınlarınsa alt sıradaki konumlarını garanti altına alan türden bir cevaptır. Bununla birlikte, herhangi bir dönemde erkekliğin belirli bir türü kültürel olarak diğer türlerden daha üstte tutulur. Connell bu teorisiyle aslında tek ezilenin kadınlar olmadığını, herhangi bir dönemde herhangi bir sosyo-kültürel yapıda hegemonik erkeklik çağrışımı yapan nitelikleri taşımayan erkeklerin de toplumsal cinsiyet düzeninde alt sıraya atıldıklarını ileri sürmüştür.” (Sığın ve Canatan, 2018: 167; bk. Connell, 2005).

Bu tarife göre hegemonik erkeklik, aslında tam manasıyla bir toplumsal cinsiyet rolünden ziyade toplumsal cinsiyet rollerinin bağımlı olduğu kural koyucu bir modeli ifade etmektedir. Bu model ataerkil düzende oluşan toplumsal cinsiyet hiyerarşisi sisteminin en üst basamağı olarak da ifade edilebilir. Toplum içerisindeki belirli bir grup erkeğin bu basamakta yer aldığı düşünülse de hegemonik erkekliğin çağa ve kültüre göre sürekli olarak yeniden kurgulandığı (bk. Connell, 2005) göz önünde bulundurulursa aslında onun yer aldığı basamak sembolik bir konumdur. Hegemonik erkeklik bu nedenle sembollerle temsil edilen üst bir cinsiyet modelidir. Bu modelde eril olan da dişil olan da sürekli olarak hegemonik erkekliğin sınır koyucu ve kontrol edici, sembollerle örülü yapısına bağlı olarak toplumsal cinsiyet rolleri üstlenirler ve hiyerarşik düzlemde sıralanırlar.

Bir başka açıdan, aslında hegemonik erkeklik kültürel verimlerin içerisinde var olan idealize edilmiş erkeklik sunumlarının bir araya gelerek oluşturduğu toplumsal cinsiyet modelini de ifade etmektedir. Folklorun hegemonik erkeklikle ilişkisi de tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır. Folkloristler olarak bizlerin araştırma nesnesi olan ürünlerin ataerkil toplum yapısı içerisinde oluştuklarını ya da en azından son halini aldıklarını bilmekteyiz. Böylesi bir toplum yapısında üretilen folklor da bu nedenle erkeklik, daha doğrusu hegemonik erkekliğe bağlı olarak üretilmektedir. Ataerkil sistem, kendisini bu şekilde meşrulaştırmakta ve sürekli kılmaktadır. Bunları ifade etmekteki amacımız Türk kültürünün “cinsiyetçi (sexist)” bir anlayışa sahip olduğunu söylemek değildir; çünkü ataerkil tüm toplumların kültürel ürünleri böyledir. Bu durum kültür üreticisi olan geleneksel icracıların cinsiyetçi olduğunu da ifade etmez. Ataerkil toplumda doğan her birey etrafını saran kültürel atmosfer nedeniyle zaten erkek merkezli bir düşünce yapısına sahip olur. Bu nedenle atasözlerinden deyimlere masallardan efsanelere ve destanlardan halk hikâyelerine kadar tüm sözlü kültür ürünlerinin içerisinde idealize edilen ve ötekileştirilen erkeklik biçimlerinin yansımalarını görürüz. Gözlerimiz bu görüntüye alışkın olduğu için söz konusu ürünlerin içerisinde yaşayan toplumsal cinsiyet rollerini fark etmekte güçlük çekeriz. Söz gelimi “*Er olan ekmeğini taştan çıkarır*” atasözünde erkeğe/ erkekliğe yüklenen anlamı ve görevi öylesine içselleştiririz ki bu anlamın niteliğinin ne olduğunu ve erkeğe nasıl bir rol biçtiğini çok fazla düşünmeyiz.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi halk bilgisi ürünleri içerisinde sunulan erkeklikler hegemonik erkekliğin genel özelliklerine bağlı olarak şekillenir. Çünkü hegemonik erkeklik ataerkil sistemin sözcüsü konumundadır. Toplumun bireyleri evliliklerini, çocuklarına verdikleri adları, danslarını, yarattıkları sanatsal ürünleri bu sözcünün perde arkasından verdiği suflerle gerçekleştirir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet ve folklor arasındaki bu ilişkiyi şu şekilde formüle etmek mümkündür:

- Toplumsal cinsiyet rolleri coğrafyaya, dine, yaşam tarzına (ekonomik ve sosyokültürel boyutlarda) ve en temelde kültüre bağlı olarak şekillenir. Toplumsal cinsiyet rollerinin bağlı olduğu bu unsurlar farklı toplumlarda eşzamanlı olarak değişiklik gösterebilirken aynı toplum içerisinde ise art zamanlı olarak sürekli dönüşür. Örneğin; çoğunluğu Müslüman olan toplumlarda sünnet önemli bir erkeklik aşamasıyken sünnetin zorunlu olmadığı başka dinlere mensup toplumlarda böylesi bir erkeklik göstergesi yoktur. Bu eşzamanlı farklılıktır. Öte yandan Türk toplumu açısından sünnet ilk başlarda bir erkeklik göstergesi değilken toplu bir şekilde Müslüman olan Türkler arasında sünnet, dini hüviyetinin yanı sıra bir erkeklik göstergesi halini almıştır. Bu ise art zamanlı farklılıktır. Eşzamanlı ya da art zamanlı meydana gelen bu değişiklikler erkekliğe yüklenen anlamları çeşitlendirir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet açısından tekil bir erkeklikten ziyade çoğul bir erkeklikler dizisi söz konusu olur. Örnekten de anlaşılacağı gibi farklı erkeklik biçimlerinin ortaya çıkmasında kültürel yaşantı büyük ölçüde etkilidir. Dolayısıyla folklor, toplumsal cinsiyet ve eleştirel erkeklik çalışmalarının yürütülmesi gereken merkezi bir disiplin halini alır.

- Toplumsal cinsiyet ve eleştirel erkeklik çalışmalarının folklorla en sabit ilişkisi kültürel arka plan olarak ifade edilen sözlü anlatılarda ve folklorun diğer ifade biçimlerinde var olan geleneksel bilgi birikimine yaslanır. Farkında olalım ya da olmayalım etrafımızı çepeçevre saran bir kültür atmosferi içerisinde yaşarız. Eylemlerimizin, davranışlarımızın ve hatta düşünce dünyamızın içerisinde var olduğu bu kültürel ortam geleneksel anlatılar ve sanatın diğer biçimleri içerisinde sürekli olarak var olur. Bu durum neticesinde bir taraftan bu kültürel ifade biçimleri içerisinde sunulan kültürel normlara uygun olarak yaşarız diğer taraftan yaşam tarzımızı tekrar bu ifade biçimleri içerisinde yeniden sunarız. Kurgudan gündelik hayata ve gündelik hayattan kurguya doğru giden bu sarmal yapı bu nedenle sürekli olarak var olur. Halk bilgisi ürünleri içerisinde sunulan erkekliklerin ve diğer toplumsal cinsiyet rollerinin değişim-dönüşümünü belirleyerek bu yapının temel işleyişini daha yakından anlayabiliriz.

- Sözlü edebiyat ürünleri olarak ifade edilen atasözü, deyim, bilmece, tekerleme, efsane, mit, destan, halk hikâyesi, meddah hikâyesi gibi ürünler içerikleri ve yapıları bakımından birbirinden ayrılırlar da hepsinin müşterek noktası, içine doğdukları toplumun düşünce dünyasıdır. Bu düşünce dünyası aynı zamanda hegemonik erkeklik olarak kavramsallaştırılan baskın ve kontrol edici erkeklik biçimini ve onun altında konumlanan diğer erkeklik hallerini sanatın ifade biçimleri aracılığıyla sunar. Toplumsal cinsiyet rolleri -doğal olarak- söz konusu edebi mahsuller içerisinde kendine yer edinir. Halk bilgisi ürünlerine bu noktadan baktığımızda aslında onların toplumsal cinsiyet rollerinin ele alınabileceği birincil kaynaklar oldukları görülür. Bu bağlamda söz konusu edebi türleri çeşitli metotlarla analiz ettiğimizde aslında Türk insanının toplumsal cinsiyet rollerine yükledikleri anlamları tespit edebiliriz. Öyle ki bu tespiti zaman skalasına vurarak toplumsal cinsiyet rollerinin tarihi süreçteki gelişim aşamalarını, değişim ve dönüşüm evrelerini de takip edebiliriz. Ancak bunu yapabilmek için ilk olarak yöntemsel bir anlayışa sahip olmamız gerekir.

2. Erkeklik Bağlamında Halk Bilgisi Ürünleri Nasıl Ele Alınabilir?

Bilindiği üzere halk bilgisi ürünlerini, daha özelde sözlü kültür ürünlerini tahlil etmede kullanılan metin ve bağlam merkezli kuramlar ve yöntemler mevcuttur (bk. Ekici, 2013). Bu yöntemler incelenen ürünün iç ve dış (bağlamsal) özelliklerini belirleyerek onların ortaya çıkış süreçlerini ve değişimlerini ortaya koymada kullanılır. Halk bilgisi ürünlerine tematik açıdan yaklaşan çalışmalarda ise genellikle betimleyici bir tavır söz konusudur. Bu türden çalışmalarda halk bilgisi ürünleri içerisindeki toplum hayatında yer etmiş çeşitli olgular tespit ve tasnif edilir. Sonrasında bu olgunun Türk kültürü açısından değeri ortaya konulur. Halk bilgisi ürünlerini erkeklik penceresinden ele almak ise böylesi bir tematik çalışma anlayışından ziyade disiplinler arası bir çalışma prensibini gerektirir. Bunun için Halk Bilimi'nin inceleme yöntemlerinin incelenen ürüne uygulanması vasıtasıyla ürün anlamlı parçalara ayrılmalı ve sonrasında eleştirel erkeklik çalışmalarının kuramsal çerçevesi dâhilinde bu anlamlı parçalar tahlil edilmelidir. Bu makale de öncelikle bir tasnif ve betimlemeyi esas almaktadır; ancak aynı zamanda erkeklik algısının değişimini tespit edebilmek için bir yöntem denemesi sunmaktadır. Söz konusu yöntem arayışı neticesinde bu makalede teklif ettiğimiz prensipler temel olarak yapısalcıdır; erkeklik rollerinin geleneksel anlatılardaki sunumunu tahlil etmek için yapısalcı analiz yönteminin bir uyarlamasıdır. Böylesi bir uyarlamayı daha önce Türk halk anlatmalarındaki olumsuz tipleri tahlil etmek için gerçekleştirdiğimizi ve tutarlı sonuçlar elde ettiğimizi ifade etmeliyiz (Duman, 2020).

Bilindiği üzere halk bilgisi ürünleri özelinde yapısalcılığın ilk uygulayıcısı olarak Vladimir Propp kabul edilir. Onun Rus peri masalları üzerinde gerçekleştirdiği morfolojik çalışmada (Propp ve Meletinski, 2008) takip ettiği yöntem diğer halk bilgisi ürünlerinin tahlilinde de günümüze kadar kullanılmıştır. Masalların yanı sıra halk hikâyeleri, destanlar ve pek çok halk edebiyatı ürünü morfolojik yöntemle tahlil edilmiştir. Propp'la başlayan bu yöntemsel sürecin temel gayesi geleneksel anlatıların temel ve değişmez yapısal birimlerini tespit etmek ve bunların sıralanışına istinaden bir tür tanımı ortaya koymaktır. Yapısalcılık ve Propp'un morfolojik yöntemi hakkında ayrıntılı bilgi vermektense Türk halk anlatmalarında sunulan ideal erkekliğin genel özelliklerini ve değişimini tahlil etmede nasıl bir inceleme modelinin takip edilebileceği hususundaki görüşlerimize geçebiliriz:

1. *Epizota bağlı bölümler*: Öncelikle böylesi bir yöntemle ortaya koymak istediğimiz, tahlil edilen

halk bilgisi ürününün yapısal birimlerine ayrılıp her bir birim içerisinde sunulan ideal erkeklik özelliklerinin belirlenmesi ve bunların o anlatının bütünlüğünde sunulan ideal erkeklik tipolojisini nasıl yarattığını analiz etmektir. Bu hususu örneklendirecek olursak; destanlarda kahraman aracılığıyla sunulan erkeklik modeli hegemonik erkekliktir; çünkü kahraman, her yönüyle idealleştirilmiş bir karakterdir. Bu idealleştirilmiş karakter ise toplumun ideal bireyden beklentilerinin kurgusal izdüşümüdür. Destan türü de aslında kahramanın biyografisidir ve destanın sabit bir yapısı vardır. Bu yapı içerisinde epizotlar mantıksal bir sıralamaya sahiptir. Destanı yapısal olarak analiz ettiğimizde öncelikle bu epizotların sıralamasını elde ederiz. Bu aşamadan sonra her bir epizotun konusuna odaklanmamız gerekir. Söz gelimi “kahramanın ad alması” epizotunu ilk olarak ele aldığımızda ve ona erkeklik açısından yaklaştığımızda aslında bu epizotun hegemonik erkekliğin inşasındaki önemli bir adıma denk geldiğini görürüz. Nitekim bu epizotta toplumda söz sahibi olmak isteyen bireyin *saldırganlık*, *güç*, *zekâ*, *engelli olmama* ve *korkusuz olma* gibi tipolojik özellikleriyle karşılaşırız. Böylesi özelliklere sahip olmayan kahraman destan içerisinde ad alamaz, ad alamadığı için de erkekliğin diğer aşamalarına geçemez.

Metnin bütünü yapısal birimlerine ayırarak gerçekleştirilen böylesi bir tahlil, metin içerisinde kurgulanan erkeklik kompozisyonunun farklı epizotlara bağlı olarak değişimini ve “erginlenmesini” ortaya koyacaktır. Her bir epizotun ayrı bir teması olduğu için, böylesi bir tahlil sayesinde söz konusu temalara bağlı olarak idealleştirilen ve ötekileştirilen erkeklik biçiminin idealleştirilme ve ötekileştirilme sebeplerini belirleyebiliriz. Daha önce bahsettiğimiz *Eril Kültür: Destan ve Hegemonik Erkeklik* başlıklı çalışmada epizota dayalı tahlilin ayrıntılı örneğini bulabiliriz. Ancak sabit bir yapısal şeması bulunmayan sözlü edebiyat ürünlerini de erkeklik açısından değerlendirebilmek için başka parametrelere ihtiyaç duyarız. Şimdi bunlara değinelim.

2. Karakter eylemlerini belirleme: İkinci olarak ise anlatı içerisindeki erkeklikle ilişkili eylemleri belirlemek gerekmektedir. Geleneksel anlatılarda bu eylemleri belirlemek modern anlatılara göre biraz daha kolaydır; çünkü geleneksel anlatılardaki karakterler düz karakterlerdir. Onların dinleyici/ okuyucu zihninde uyandırdıkları anlam yalnızca anlatı içerisinde sergiledikleri eylemlere ve onları tanımlayıcı epitetlere bağlıdır. Bu eylemleri belirlerken hangisinin erkeklikle ilişkili olduğunu tespit etmek ise ayrı bir zorluktur. Çünkü belirli eylemleri yalnızca erkeklikle ilişkilendirmek, araştırmacının dünya görüşüne göre değişebilir. Bu nedenle ilk olarak farklı disiplinlerde ortaya konulan hegemonik erkekliğe dair özelliklerden yararlanmamız gerekir. “Erkeksi eylemler” olarak kabul edilebilecek erkeklik inşasındaki önemli eşikler ve özellikler farklı disiplinlerdeki çalışmalarda ortaya konulmuştur (bk. Akbalık, 2014; Yavuz, 2014; Gedik vd., 2020; Avşar, 2017; Çelik, 2016; Öztürk, 2012; Erdoğan, 2014; Çekiç, 2021). Ayrıca bu eylemlerin anlatıcı tarafından nasıl sunulduğu önemlidir. Çünkü anlatıcılar karakterlere belirli eylemler yaptırırken bunların erkeklikle ilişkili olduğunu doğrudan ya da dolaylı bir şekilde belirtirler. Söz gelimi destanlarda çokça geçen “oğlan çocuk kahramanlık göstermeden ad almaz” yönündeki belirteçler, *kahramanlık gösterme* yani *güç ve zekâ ile bir sorunu çözme* gibi bir eylemi erkeklikle ilişkilendirir. Erkeklikle ilişkili eylemleri belirlemek yönetsel arayışımızın temelini oluşturmaktadır. Çünkü ancak böylesi bir tespit işiyle erkekliğe yüklenen anlamları ortaya koyabiliriz.

Öte yandan kahramanın eylemlerinin yanı sıra onun karşısında konumlanan olumsuz karakterlerin eylemlerini belirlemek de önemlidir. Çünkü bu karakterlerin eylemleri bir taraftan kahramanın temsil ettiği erkekliğin antitezini ortaya koyarken diğer taraftan da diğer erkeklik biçimleri hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

3. Sınırlandırma ve karşılaştırma: Üçüncü olarak, sıraladığımız bu inceleme şemasının, yani önce erkeklik inşasıyla ilişkili epizotları ve sonrasında bu epizotlar içerisindeki erkeklik eylemlerini belirleme işinin müstakil olarak incelenen metinlere tek tek uygulanması gerekmektedir. Çünkü aynı topluma ait fakat farklı coğrafya ve zaman diliminde yaratılan destanlardaki erkeklik temsilleri birbirinden farklılık olacaktır. Yine de bazı erkeklik eylemleri sabit kalacaktır. Sabit kalan bu özellikler bizim için önemlidir. Çünkü bu özellikler Türk toplumunun zihin dünyasındaki erkekliğin değişmez yapısını gösterecektir. Belirlenen farklılıklar ise döneme ve coğrafyaya bağlı olarak değişen erkeklik özelliklerini ortaya koyacaktır.

4. Yorumlama/ anlamlandırma: Bu inceleme sıralamasından sonra ise elde edilen verilerin bilimsel olarak yorumlanması gerekmektedir. Bunun için toplumsal cinsiyet ve eleştirel erkeklik çalışmaları

alanlarının teorik zemini uygun bir çıkış noktasıdır. Ataerkinin kadına ve erkeğe ayrı ayrı görevler yüklediğini göz önünde bulundurmamak anlamlı bir yorumlama yapmada başat rol üstlenmektedir. Yorumlama hakkındaki görüşlerimize yer vermeden önce şu ana kadar tarif ettiğimiz yöntemi Türklere ait iki destan üzerinde uygulayarak örneklendirmek isteriz.

Tahlil edeceğimiz destanlar Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur harfli nüshası (Bang ve Rahmeti, 1936) ve Köroğlu Destanı'nın Behçet Mahir varyantıdır (Kaplan vd., 1973). İki destan arasında yaratılma bağlamı ve içerik bakımından sabit farklılıklar bulunmaktadır. Buna bağlı olarak tahlili üzerinden yürüteceğimiz kahramanlar da oldukça farklı özelliklere sahiptir. Bu tahlili yalnızca destanların kahramanları üzerinden yürütme sebebimiz ise, bir örnek olarak kahramanla temsil edilen hegemonik erkekliğin sabit ve değişen özelliklerini ortaya koymak istememizdir. Diğer karakterler ve farklı erkeklik biçimleri ile ilgili benzer tahliller de aynı yolla ortaya konulabilir.

Epizot merkezli bölümlere örneğine söz konusu kitap çalışmamızda yer verdiğimiz için Oğuz'un ve Köroğlu'nun sahip olduğu eylemsel ve durumsal erkeklik göstergelerini toplu olarak sıralayarak tahlilimize başlayabiliriz. Bu eylemler her iki destanda kahramana atfedilen erkeklik vasıflarının toplu bir liste halinde sunumudur. Daha sonra bu eylemlerdeki ortaklıklar ve farklılıklar ayrıca bir tabloyla gösterilecektir:

1. Olağanüstü doğum (fiziki ve/ veya mistik güce sahip olarak doğma)
2. Kendi adını kazanmak/ mistik bir güç tarafından ad almak ya da kahramanın adının bilindiği destanlarda bu adı taşıdığını kanıtlayan bir eylemde bulunmak
3. Toplumsal bir sorunu güç ile çözmek
4. Evlenmek ve çocuk sahibi olmak (heteroseksüel olmak ve homoseksüellikten kaçınmak)
5. Elde ettiği iktidarı devretmek (miras)
6. Fedakârlık
7. Gözü peklik (cesaret)
8. Saldırganlık
9. Vicdan göstermede seçici olmak (yufka yürekli olmamak)
10. Herhangi bir fiziki engele sahip olmamak
11. Atik ve çevik olmak
12. Zeki olmak
13. Affedici olmak
14. Ceza vermekten kaçınmamak
15. Toplumun genelinin inandığı dine ya da inanca mensup olmak
16. Heteroseksüel arzusunu göstermek
17. Toplumun geneliyle aynı millete mensup olmak
18. Kural koymak ve bundan taviz vermemek
19. Kutsalla ilişkili olmak (kut sahibi olmak)
20. Gerektiğinde hileye başvurabilmek
21. Savaşta mağlup olmak (vuruşmada yenilmek)
22. Zulme uğramak
23. İç dünyasında çatışmalar yaşamak

Bu eylemlerden bazılarının toplumsal cinsiyetle nasıl bir ilişkisi olduğu noktasında akıllarda soru işaretleri oluşabilir. Örneğin “zulme uğramak durumu neden erkeklikle ilişkilidir?” sorusu anlamlı bir sorgulamadır. Ancak idealize edilen bir kahramanın zulme uğraması destanları erkeklik penceresinden okuyabilmek için önemli bir göstergedir. Çünkü Oğuz Kağan Destanı’nda sunulan kahraman tipolojisinde böylesi bir özellik mevcut değilken Köroğlu Destan’ında mevcuttur. Bu durum üzerinden erkeklik kompozisyonunun biraz daha gerçekçi ve kırılğan bir çizgiye kaydığını tespit edebiliriz.

Bu noktada iki farklı destan üzerinden Türk toplumunun hegemonik erkeklik kurgusundaki değişimi bütüncül olarak değerlendirmeden önce takip ettiğimiz yöntemin eleştiriye açık olabilecek bir yönünü ifade etmemiz gerekir. Ortaya koyduğumuz bu inceleme yöntemiyle ideal erkeklığe yüklenen anlamları destanlar üzerinden takip etmek mümkün hale gelir. Ancak bu yöntemin dayandığı en temel kabul, edebiyat ile toplumsal yaşantı arasında bir paralelliğin olduğu düşüncesidir. Yani edebi mahsuller gündelik yaşantıyı yansıtır çıkarımı bu yöntemin dayandığı ana temeldir. Böylesi bir ön kabul dâhilinde ortaya koyduğumuz inceleme yönteminin doğru sonuçlar vereceği kanaatindeyiz. Ancak bu yöneme dair bir ikircikliğin olduğunu da kabul etmemiz gerekir. Bu da destan anlatıcılarının farklı dönemlerde metinlerini yaratırken gerçekliği yansıtmada farklı tavırlar sergilemesi olasıdır. Daha açık bir ifadeyle zaman içerisinde anlatı geleneğinin değişimine bağlı olarak destan türü romantik çizgiden biraz daha gerçekçi çizgiye kaymış olabilir. Buna bağlı olarak bazı destanlardaki eksik ve kötü yanları törpülenmiş, tamamen yüceltilmiş bir kahraman tasarımının zaman içerisinde daha gerçekçi bir kahraman tasarımına dönüşmüş olma olasılığı söz konusu olabilir. Bir örnekle bu durumu daha iyi ifade edebiliriz: Oğuz Kağan Destanı’nın ve Köroğlu Destanı’nın yaratıldığı dönemlerde toplumsal yaşantıda aynı ideal erkeklik kompozisyonunun olduğunu varsayalım. Ancak Oğuz Kağan Destanı’nın yaratıldığı dönemde anlatıcıların yarattıkları kahramanı “sanat ideal olanı yansıtır” prensibiyle tasarladığını ve böylece tamamen idealize edilmiş bir kahraman tipolojisinin üretildiğini düşünelim. Öte yandan Köroğlu Destanı’nın anlatıcısının ise böylesi bir anlayıştan ziyade daha realist bir metin yarattığını varsayalım. Böylesi bir durumda toplumsal yaşantıdaki ideal erkeklik algısının bu iki destandaki temsilinin farklılık arz etmesi olası bir durum olarak karşımızda durmaktadır. Bu ikircikliğe rağmen farklı dönemde yaratılmış olan iki destanda kurgulanan hegemonik erkeklığın dönüşümüne dair tespitlerin değerli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü anlatıcının destanını yaratırken sergilediği tavır da zaten değişen toplumsal yapının getirdiği edebiyat geleneğiyle ilişkilidir.

Bu kısa öz eleştiriden sonra incelememizin diğer aşamalarına geçebiliriz. Yukarıda bir liste olarak sunduğumuz “Erkeklik Eylemleri” olarak adlandırabileceğimiz maddelerde yer alan ideal erkeklik vasıflarının iki destandaki dağılımını bir tabloyla göstererek karşılaştırma yapma fırsatı yakalayabiliriz:

OĞUZ KAĞAN	Ortak Özellikler	KÖROĞLU
1. Olağanüstü doğum (fiziki ve/veya mistik güce sahip olarak doğma)	3. Toplumsal bir sorunu güç ile çözmek	20. Gerektiğinde hileye başvurabilmek
2. Kendi adını kazanmak ya da mistik bir güç tarafından ad almak	4. Evlenmek ve çocuk sahibi olmak (heteroseksüel olmak ve homoseksüellikten kaçınmak)	21. Savaşta mağlup olmak (vuruşmada yenilmek)
14. Ceza vermekten kaçınmamak	5. Elde ettiği iktidarı devretmek (miras)	22. Zulme uğramak
19. Kutsalla ilişkili olmak (kut sahibi olmak)	6. Fedakârlık	23. İç dünyasında çatışmalar yaşamak
	7. Gözü peklik (cesaret)	
	8. Saldırganlık	
	9. Vicdan göstermede seçici olmak (yufka yürekli olmamak)	

	10. Herhangi bir fiziki engele sahip olmamak	
	11. Atik ve çevik olmak	
	12. Zeki olmak	
	13. Affedici olmak	
	15. Toplumun genelinin inandığı dine ya da inanca mensup olmak	
	16. Heteroseksüel arzusunu göstermek (eş için mücadele)	
	17. Toplumun geneliyle aynı millete mensup olmak	
	18. Kural koymak ve bundan taviz vermemek	

Bu özelliklere göz atıldığında bazılarının ontolojik, bazılarının ise eylemsel oldukları görülecektir. Hegemonik erkekliğin ontolojik özellikleri, eylemlerin niteliğini belirlemesi bakımından önemlidir. Daha açık bir şekilde ifade edersek; bir ön kabul olarak yukarıda sıraladığımız ontolojik özelliklere sahip olan birey geçerli bir hegemonik erkeklik adayıdır. Ancak bu ontolojik özelliklerini eylemsel boyutta kanıtlanması gerekmektedir. Dolayısıyla ontolojik özelliklere sahip olmak bir ön kabulken, eylemlerin bunlarla tutarlılığı da oldukça belirleyicidir. Ontolojik özellikler, aslında toplumsal cinsiyet çalışmalarındaki kesişimsellik teorisine dair bir örnek olarak kabul edilebilir. Kesişimsellik teorisine göre toplumsal cinsiyet rolleri performatif olmasının yanında yalnızca biyolojik cinsiyet temelli bir özelliğe sahip değildir. Bunların yanı sıra yaş, ırk, cinsel yönelim, ten rengi ve engelli olup olmama gibi özelliklerin de toplumsal cinsiyet rollerini belirlediğini ifade eder. Söz gelimi; ağırlıklı olarak beyazların yaşadığı ve kölelik sisteminin var olduğu bir toplum yapısında siyah, güçlü, yaşlı bir erkeğin toplumsal statüsü beyaz bir kadına göre daha düşük olarak kabul edilebilir. Bu ayrım toplumsal cinsiyetten ziyade yalnızca ırksal bir ayrım olarak kabul edilebilse de Patil'in de işaret ettiği gibi toplumsal cinsiyet hiçbir zaman yalnızca cinsiyetle alakalı bir olgu olmamıştır (bk. Patil, 2013).

Kısıtlı bir örneklem üzerinden oluşturduğumuz bu tabloyu “ortak özellikler” sütunu açısından değerlendirdiğimizde Türk insanının tarihi süreç içerisinde destanlarda yarattığı ideal ya da hegemonik erkekliğin temel özelliklerini ortaya koyabiliriz. Buna göre; ideal erkek tipolojisinin temel özelliklerinin *toplumun genelinin mensup olduğu dine inanan ve aynı millete mensup olan, herhangi bir engeli olmayan, heteroseksüel özelliklere sahip, kural koyucu, atik, çevik ve saldırgan ve fedakâr* olması söz konusudur. Türk insanının gerçek yaşamda erkeklikten beklentilerinin bunlar olduğunu iddia etmektense destanlarda sunulan ideal erkeklik tipolojisinin bu özelliklere sahip olduğunu ifade etmek doğru olacaktır. Ancak toplumsal yaşantıda da sıralanan bu erkeklik hasletlerine sahip olan bireylerin hegemonik erkekliğin temsilcisi olarak kabul edildiklerini söylemenin yanlış olmayacağını düşünmekteyiz. Disiplinler arası çalışmalarla kurgusal olanla gerçek hayatta olan arasındaki ilişkiye dayalı bu varsayım tartışmaya açılabilir.

İkinci olarak Oğuz Kağan'ın sahip olduğu erkeklik göstergelerini ele alabiliriz ve bunu Köroğlu'nunkilerle karşılaştırabiliriz. Böylece zamana ve mekâna göre değişen erkeklik kompozisyonunu tartışacak bir zemin oluşturabiliriz. Oğuz Kağan olağanüstü özelliklere sahip bir kahraman olarak doğup büyürken Köroğlu bir seyisin oğlu olarak doğar ve alelade bir çocukluk dönemi geçirir. Buna istinaden Oğuz Kağan Destanı'nın yaratıldığı dönemde erkekliğin tanrısallıkla ilişkilendirildiğini ve daha çocuk yaşta bir çocuğun gündelik hayatın mücadeleleriyle başa çıkma kabiliyetine sahip olması gerektiği çıkarımında bulunabiliriz. Bu durum göçebe hayatın zorlu koşullarıyla ve böylesi bir yaşam tarzında erkekliğe atfedilen önemle izah edilebilir.

Bu değerlendirmeleri yaparken Oğuz Kağan'ın bir milli kahraman mitinin temsilcisi, Köroğlu'nun ise çok daha farklı tipolojide bir kahraman olduğunu göz önünde bulundurduğumuzu ifade etmeliyiz. Yani bu destanların farklı işlevsel özellikleri vardır. Ancak bu işlevsellik, yaratılan erkeklik tipolojilerinin değişimini

tahlil etmemize mani değildir. Çünkü zaman içerisinde destanlarda sunulan kahraman tipolojisinin değişmesinin sebebi de zaten destanın içeriğinin çağa ayak uydurmasıyla ilişkilidir. Dolayısıyla 20. yüzyılın ortalarında Behçet Mahir'den derlenen destanın kahramanı 20. yüzyılın toplumsal atmosferine göre üretilmektedir. Bu nedenle kahramanla temsil edilen hegemonik erkeklik özellikleri yeniden kurgulanmaktadır.

Oğuz Kağan'ın diğer özelliklerine göz atalım. Oğuz Kağan adını kendi kazanmaz; ama halkına zarar veren canavarı alt ettikten sonra artık bir kahraman olarak sunulur. Bu durum da yine eski Türk toplumundaki ad alma/ ad verme geleneğinin destan dünyasındaki yansıması olarak kabul edilebilir. Köroğlu ise, kör bir adamın oğlu olduğu için Köroğlu adıyla anılır. Bu iki farklılık iki farklı dönemde erkek çocuktan beklenen davranışların değişimini bize göstermektedir. İlkinde birey daha çocukken erkeklığe adım atmak için bir sorunu çözmeye görevlendirilirken ikincisinde çocuğa atfedilen böylesi bir özellik söz konusu değildir. Diğer taraftan Oğuz Kağan, düşmanlarını cezalandırmada tereddüt etmezken Köroğlu genellikle hasmının çeşitli özelliklerini göz önünde bulundurarak karar verir. İlki saldırgan bir erkeklik tipolojisi sunarken ikincisi ise daha gerçekçi karar alma neticesinde sergilenen bir saldırganlığa sahiptir.

Şimdi bir de erkeklik kurgusuna Köroğlu penceresinden göz atalım. Oğuz Kağan Destanı'nın yaratıldığı dönemdeki toplumsal yaşam kurgusu ile Köroğlu Destanı'nın Behçet Mahir tarafından icra edilen varyantının oluştuğu dönem arasında büyük farklılıklar olduğu çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır. Buna bağlı olarak ideal erkeklik kompozisyonu da bünyesine yeni özellikler katmıştır. Köroğlu Destanı'nda karşılaştığımız “Gerektiğinde hileye başvurabilmek”, “Savaşta mağlup olmak (vuruşmada yenilmek)”, “Zulme uğramak” ve “İç dünyasında çatışmalar yaşamak” eylemleri bu durumun destan dünyasındaki karşılığı olarak düşünülebilir. Buna göre kahramanla temsil edilen hegemonik erkeğin daha gerçekçi bir çizgide kurgulandığını ifade edebiliriz. Alelade bir ailede doğan Köroğlu daha çocukken akranlarının zulmüne uğrar, pek çok düşmanına karşı ilk başta mağlup olur, düşmanını alt edebilmek için zekâsından ve olağanüstü nesnelere faydalanır, yeri geldiğinde hile yapabilir ve yapıp etmelerinden pişmanlık duyabilir. Değişen toplumsal yaşantıya bağlı olarak artık kas gücünün yanı sıra zekânın ve bilginin ön plana çıktığı sanayi toplumunda böylesi bir erkeklik kompozisyonunun destan metnine yansıması da tesadüfi değildir.

Tabloyu genel olarak değerlendirdiğimizde değişen toplumsal yapıya bağlı olarak kahraman tipolojisinin değiştiğini görmekteyiz. Bu çıkarım zaten bilinmektedir. Çıkarımın erkeklikle ilişkili özgün yanı ise, kahramanla temsil edilen hegemonik erkeklik kurgusunun da çağa göre değişmesidir. Bu kurguya göre ideal erkeklik tanrısal, sınırsız güç sahibi, fethetme istidadına sahip ve sert mizaçlı bir özellikten tanrısal olmayan, sınırlı güce sahip, yeni yerler fethetmekten ziyade mevcut düzeni sağlamaya çalışan, görece yumuşak mizaçlı bir hale dönüşmüştür. Daha önce ifade ettiğimiz gibi metnin yaratılma amacı ve destan anlatıcısının metni yaratma tutumu da böylesi bir değişimin sebebi olabilir. Ancak bu noktada bu tutum değişikliğinin de değişen toplum yapısıyla ilişkili olduğunu unutmamalıyız. Daha açık bir ifadeyle çoğunlukla göçebe olan bir toplumdaki anlatıcı tipolojisiyle yerleşik hayatta, gündelik bir işte çalışan anlatıcı tipolojisi aynı değildir. Bu aynı olmama durumu, onların yarattıkları kahramana atfettikleri erkeklik hasletlerinde de kendini göstermektedir. Çünkü anlatıcılar her ne kadar belirli bir gelenek içerisinde ve sabit bir yapıda destanlarını yaratsalar da kendi hayat hikâyelerini ve kendilerine dayatılan erkeklik özelliklerini de anlatılarına dâhil etmektedirler. Benzer şekilde toplumsal yapı ile erkeklik algısının değişimi arasındaki paralelliği ele aldığı makalesinde Tunç da hikâyelerdeki hegemonik erkeklik özelliklerinin dönemselsel olarak hızla değişmeye başladığını ve bu dönüşümün toplumsal değişim nedeniyle gerçekleştiğini iddia etmektedir (Tunç, 2021).

Bizim iki destan sınırlılığında gerçekleştirdiğimiz bu incelemenin kapsamının genişletilmesiyle daha sabit verilerin elde edilebileceğini düşünmekteyiz. Böylesi müstakil bir çalışmanın gerek Halk Bilimi gerekse toplumsal cinsiyet ve erkeklik çalışmaları açısından değerli olacağı kanaatindeyiz. Ayrıca yine böylesi kapsamlı bir çalışmayla tartışmaya açtığımız inceleme modelinin eksiklikleri de giderilerek yöntem daha işler bir hale getirilebilir.

Sonuç

Toplumsal cinsiyet rollerinin ortaya çıkmasında ekonomik, dinî ve sınıfsal pek çok etken söz konusudur. Bu etkenlerin üzerine inşa olduğu zemin ise en temelde kültürelidir. Çünkü insanlar bir araya

gelerek oluşturdıkları toplumun ana dinamiklerini kültürlerine bağımlı olarak şekillendirirler. Bu nedenle, toplumsal cinsiyete dair kuramsal tartışmaların olgunlaşması için araştırma nesnesi kültürel verimler olan disiplinler başat rol oynamaktadır. Bu disiplinlerden en önemlisi ise Halk Bilimi'dir. Halk Bilimi'nin inceleme alanına giren sözlü kültür ürünleri toplumsal cinsiyet rollerini belirleyen temel özellikleri yansıtan ana izleklerdir. Bununla paralel olarak eleştirel erkeklik çalışmaları açısından da Halk Bilimi ve bu disiplinin inceleme nesnelere yeri doldurulamaz bir önem arz etmektedir. Öte yandan, söz konusu halk bilgisi ürünlerinin içerisinde yaşayan toplumsal cinsiyet rollerini tahlil edebilmek için disipline has kuramsal prensiplerinin ve inceleme yöntemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda makale içerisinde teklif ettiğimiz ve kısa bir uygulamasını gerçekleştirdiğimiz inceleme yöntemi, söz konusu gerekliliğe istinaden öne sürdüğümüz bir öneri olarak kabul edilmelidir. Bir öneri olması hasebiyle eleştiriye açık olan bu yapısal inceleme modelinin dört temel parametresi bulunmaktadır. Bunlar; 1. Epizota bağlı bölümler, 2. Karakter eylemlerini belirleme, 3. Sınırlandırma ve karşılaştırma, 4. Yorumlama/ anlamlandırma. Böylesi bir inceleme sıralamasıyla sözlü kültür ürünleri üzerinden hegemonik erkekliğin, diğer erkeklik biçimlerinin ve toplumsal cinsiyet rollerinin temel özellikleri ve değişiminin belirlenebileceğini düşünmekteyiz.

Hegemonik erkekliğin değişimini ortaya koyabilmek adına Oğuz Kağan ve Köroğlu destanları üzerinden gerçekleştirdiğimiz tahlil, hegemonik erkekliğin çağa göre nasıl değiştiği hakkında bazı fikirler vermektedir. Buna göre; kahramanla temsil edilen hegemonik erkekliğin temel özelliklerinin ulaşılmaz ve tanrısal bir ideal erkeklik kalıbından daha gerçekçi ve bu haliyle gündelik hayatın içerisinde gözlemlenebilecek bir kalıba büründüğü görülmektedir. Böylesi bir tahlil, sözlü kültür ürünleri ile gündelik yaşam arasındaki bağı göstermesi bakımından ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çözülebilmesi için sözlü kültür ürünlerinin birer araç olarak kullanılabilirliklerini göstermesi açısından önemlidir.

Kaynaklar

- AKBALIK, E. (2014). "Dede Korkut Kitabı'nda Bir Cinsiyet Rejimi Olarak 'Erkeklik'". *Türkbilig*, S. 27, 105-119.
- AVŞAR, S. (2017). "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Tarihsel Rollerini Yitiren Erkekliğin Çöküşü: Küllerinden 'Yeni Erkek'liğin Doğuşu". *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2, 224-241.
- BANG, W. ve RAHMETİ, G. R. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- BARUTÇU, A. (2013). *Türkiye'de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BUTLER, J. (1988). "Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory". *Theatre Journal*, C. 4, S. 40, 519-531.
- CONNELL, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. (Çev.: Cem Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- CONNELL, R. W. (2005). *Masculinities*. LA: University of California Press.
- CONNELL, R. W. ve MESSERSCHMIDT, J. W. (2005). "Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept". *Gender & Society*, C. 6, S. 19, 829-859.
- ÇEKİÇ, F. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Temelli Kimlik İnşası: Erkeklik Kimliğinin Oluşumu, Tutum ve Davranışlar Üzerinde Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇELİK, G. (2016). "'Erkekler De Ağlar!': Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Erkeklik İnşası ve Şiddet Döngüsü". *Fe Dergi*, S. 8, 1-12.
- DUMAN, M. (2020). *Türk Halk Anlatmalarında Olumsuz Tipler –Mit, Destan, Halk Hikayesi-*. Ankara: Karakum Yayınevi.
- EKİCİ, M. (2013). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

- ERDOĞAN, İ. (2014). “Erkek Dergilerinde Sağlıklı Erkek Neden İdeal Erkektir? Men’s Health Dergisi’nde Hegemonik Erkeklik ve Popüler Sağlık Söylemi”. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, S. 3, 133-154.
- GEDİK, E; ÇAKIR, H. ve ÇOŞKUN, A. (2020). “Bir İnşaa Süreci Olarak Erkeklik: Yozgat Örneği”. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1, 84-95.
- KAPLAN, M. vd. (1973). *Koroğlu Destanı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- KEPEKÇİ, E. (2012). “(Hegemonik) Erkeklik Eleştirisi ve Feminizm Birlikteliği Mümkün mü?”. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 59-86.
- ORHUN, O. (2021). “Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Raewyn Connell”. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, C. 14, S.1, 14-30.
- ÖZBAŞ ANBARLI, Z. (2019). “Dijital Televizyon Dizilerinde Hegemonik Erkeklik”. *Erciyes İletişim Dergisi Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu Özel Sayısı*, S. 1, 81-104.
- ÖZTÜRK, A. (2012). “Eril Bedenselleşme: Hegemonik Erkek Bedeninin İnşası”. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 13, 39-53.
- PATIL, V. (2013). “From Patriarchy to Intersectionality: A Transnational Feminist Assessment of How Far We’ve Really Come”. *Signs*, C.38, S. 4, 847-867.
- PROPP, V. ve MELETINSKI, E. M. (2008). *Masalın Biçimbilimi ve “Olağanüstü Masalların Dönüşümleri”, “Masalın Yapısal ve Tipolojik İncelemesi”*. (Çev.: Mehmet Rifat, Sema Rifat), İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- SİĞİN, A. ve CANATAN, A (2018). “Connell’in ‘Erkeklikler’ Teorisinde İşbirlikçi Erkek, Madun Erkek ve Marjinal Erkek: Hegemonik Erkekliğin Kavramsal Hegemonyası”. *SOBİDER*, S. 32, 163-175.
- TUNÇ, E. (2020). *Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Erkeklik Temsilleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TUNÇ, E. (2021). “Klasik Halk Hikâyelerinden Realist İstanbul Hikâyelerine Hegemonik Erkeklik İmajının Geçirdiği Değişim ve Dönüşümler Üzerine”, *Doğan Kaya Armağanı 70. Yaş Hatırası*. (Edt. S. Sabri Yılmaz vd.), 1363-1391, Sivas: Vilayet Kitabevi.
- YAVUZ, Ş. (2014). “İktidar Olma Sürecinde Erkeklerin Erkeklikle İmtihanı”. *Millî Folklor Dergisi*, C. 26, S. 104, 110-127.